

Aldona Nawój-Śleszyński

Postępowanie ze skazanymi za przestępstwa z winy nieumyślnej w polskim systemie penitencjarnym

Proceedings with convicts for offenses of unintentional fault in the Polish penitentiary system

W więzieniu odbywa karę pozbawienia wolności wiele grup skazanych. Podział społeczności więziennej na grupy różnicuje sposób postępowania z nimi. W polskich więzieniach odbywali i odbywają karę pozbawienia wolności skazani za przestępstwa z winy nieumyślnej i umyślnej, kodeksy karne z 1932 r., 1969 r. oraz 1997 r. przewidywały i przewidują bowiem umyślność i nieumyślność czynów kryminalnych. Odrębny status prawny, odrębny sposób wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej pojawił się w polskim systemie penitencjarnym dosyć późno. Odrębny sposób wykonywania kary pozbawienia wolności wobec tej grupy więźniów był przedmiotem eksperymentu w latach 1976-1992 poprzez powoływanie i funkcjonowanie oddziałów zewnętrznych dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej, których egzystencję czas zweryfikował negatywnie, zostały bowiem w 1992 r. zlikwidowane. Kodeks karny wykonawczy z 1997 r. wprowadza kryterium klasyfikacyjne: umyślność-nieumyślność czynu jako normy ustawowej. Celem klasyfikacji opartym o to kryterium jest zapobieganie negatywnym wpływom skazanych za przestępstwa z winy umyślnej. Kodeks karny wykonawczy z 1997 r. przewidział odbywanie kary tej grupy skazanych w zakładzie karnym typu półotwartego. W tym artykule będę chciała odpowiedzieć na następujące pytania: czy możliwe jest zapobieganie wzajemnej demoralizacji skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu półotwartego? Jeżeli tak, to pod

jakimi warunkami oraz czy celowe jest tworzenie nowego typu zakładu karnego dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej?

Słowa kluczowe: więźniowie, skazani za przestępstwa z winy nieumyślnej, wpływ nieumyślności czynu na klasyfikacje skazanych, skazani nieumyślni w populacji więziennej.

Many groups of convicts are imprisoned in prison. The division of the prison community into groups differentiates the way of dealing with them. In Polish prisons, prisoners sentenced for unintentional and intentional crimes have been serving and are serving prison sentences, because the penal codes of 1932, 1969 and 1997 provided for and provide for intentional and unintentional criminal acts. A separate legal status, a separate way of serving the penalty of imprisonment for those convicted of unintentional crimes appeared in the Polish penitentiary system quite late. A separate method of serving the penalty of imprisonment for this group of prisoners was the subject of an experiment in the years 1976-1992 through the establishment and functioning of external departments for those convicted of unintentional crimes, whose existence was negatively verified by time, as they were liquidated in 1992. Executive Penal Code of 1997 introduces the classification criterion: intentionality - non-intentionality of an act as a statutory norm. The purpose of classification based on this criterion is to prevent the negative influence of those convicted of intentional crimes. The Executive Penal Code of 1997 provided for this group of convicts to be served in a semi-open prison. In this article, I will try to answer the following questions: is it possible to prevent mutual demoralization of convicts serving a prison sentence in a semi-open prison? If so, under what conditions? and, is it advisable to create a new type of prison for those convicted of unintentional crimes?

Key words: prisoners, convicted of unintentional crimes, the impact of the unintentional act on the classification of convicts, unintentional convicts in the prison population.

Wstęp

Populacja więzienna jest społecznością zróżnicowaną¹. W więzieniach odbywają karę różne grupy skazanych, które zostały wyodrębnione na podstawie ustawowych i podustawowych kryteriów klasyfikacyjnych. Jednym z wielu kryteriów klasyfikacyjnych podziału społeczności więziennej, które różnicują ją na dwie grupy, jest: umyślność bądź nieumyślność czynów kryminalnych, za które nastąpiło skazanie na karę pozbawienia wolności ich sprawców. Nieumyślność czynów oznacza bowiem zawsze, że skazany nie miał woli jego popełnienia w przeciwieństwie do sprawców z winy umyślnej, którzy mieli taki zamiar. W polskich więzieniach odbywali i odbywają karę skazani za przestępstwa popełnione z winy nieumyślnej i umyślnej, bowiem kodeksy karne z 1932 roku², 1969 roku³, 1997 roku⁴ przewidywały i przewidują tego rodzaju winę w prawie karnym. Nie zawsze w historii polskiego systemu penitencjarnego sprawcy przestępstw z winy nieumyślnej posiadali odrębny status prawny, odrębny sposób wykonywania kary wobec nich, zindywidualizowane postępowanie w toku wykonywania kary pozbawienia wolności. Minęło wiele czasu, gdyż aż do 1997 r., kiedy to umyślność i nieumyślność czynu, za który skazany odbywał karę pozbawienia wolności, stała się ustawowym kryterium klasyfikacyjnym (art. 82 § 2 pkt 4 k.k.w.), które miało wpływ na sposób postępowania ze skazanymi podczas wykonywania kary pozbawienia wolności. Fakt ten nie oznacza, że w okresie poprzedzającym ww. rok 1997 system penitencjarny był obojętny w odniesieniu do tej grupy więźniów. Dyskusja wobec problemów wykonywania kary pozbawienia wolności w stosunku do sprawców przestępstw nieumyślnych istniała, czego dowodem jest wprowadzenie w życie w 1966 r. regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności⁵, w którym nieumyślność czynu stała się zewnętrznym kryterium klasyfikacyjnym (§ 175 regulaminu).

W dyskusji nad wykonywaniem kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej usiłowano odpowiedzieć

¹ Por. A. Kwieciński, *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, LEX a Wolters Kluwer, Warszawa 2013.

² art.14 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 roku (Dz. U. z dnia 15 lipca 1932 r., Nr 60, poz. 571 ze zm.).

³ art. 7 Ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz. U. Nr 13, poz. 94, ze zm.).

⁴ art. 9 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 ze zm.).

⁵ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 lutego 1966 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. Ministra Sprawiedliwości nr 2 z 1966 r. ze zm.).

na szereg pytań: m.in. czy ta grupa skazanych powinna odbywać karę razem ze skazanymi z winy umyślnej?, czy ta grupa wymaga oddziaływań resocjalizacyjnych, a jeśli tak – to jakich?, w jakich warunkach i rygorze powinna odbywać karę pozbawienia wolności? Zdaniem S. Ziemińskiego zwolennicy wprowadzenia do schematu klasyfikacyjnego kryterium nieumyślności czynu przyznają, że istnienie zamiaru popełnienia czynu przestępczego lub jego brak jest przejawem odmiennych struktur osobowości sprawców czynów przestępczych⁶. W większości badań zarówno polskich, jak i innych krajów, zwracano uwagę, że przestępcy nieumyślni stanowili odrębną kategorię różniącą się od przestępców popełniających przestępstwa z winy umyślnej. Według P. Wierzbickiego występuje u nich inny stopień deformacji społecznych wartości⁷. Przestępcy nieumyślni są przestępcami przypadkowymi, nie wykazują cech demoralizacji, należy ich więc chronić przed demoralizacją środowiska więziennego. Przypadkowość i brak demoralizacji nie uzasadniają stosowania wobec tej grupy surowego reżimu wykonywania kary pozbawienia wolności. Poglądy dotyczące potrzeby odrębnego wykonywania kary wobec sprawców przestępstw nieumyślnych wyraźnie akcentuje T. Szymanowski, którego zdaniem sprawcy przestępstw przypadkowo popełnionych, którzy w większości nie ujawniają cech nieprzystosowania społecznego, powinni odbywać karę odrębnie od pozostałych skazanych⁸. S. Lelental na podstawie badań empirycznych przeprowadzonych na grupie 125 sprawców przestępstw z winy nieumyślnej w latach 1965-1969 formułuje dwa istotne postulaty. Po pierwsze, skazani nieumyślni powinni odbywać karę bez możliwości kontaktów ze skazanymi za przestępstwa umyślne. Po drugie, należałoby zweryfikować tezę/pogląd, że ta grupa skazanych nie wymaga w zasadzie zabiegów resocjalizacyjnych⁹. Ważny wydaje się być pogląd P. Soboty, który w odpowiedzi na pytanie, czy celowe byłoby tworzenie odrębnych zakładów karnych dla skazanych za przestępstwa nieumyślne, twierdzi, że za tworzeniem odrębnych zakładów karnych dla skazanych za przestępstwa nieumyślne przemawia potrzeba zapobiegania

⁶ S. Ziemiński, *Klasyfikacja skazanych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973, s. 72.

⁷ P. Wierzbicki, *Zakłady karne dla nieumyślnych, Pozytywne doświadczenia*, „Gazeta Penitencyjna“ nr 3, s. 3.

⁸ T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, LIBRATTA Sp. z o.o, Warszawa 1998, s. 82.

⁹ S. Lelental, *Z problematyki wymiaru i wykonywania kary pozbawienia wolności za przestępstwa nieumyślne*, „Przegląd Penitencyjny i Kryminologiczny” 1972, nr 2, s.19, również: B. Janiszewski, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw nieumyślnych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1981, s. 137-138.

negatywnym wpływom ze strony skazanych umyślnych oraz racjonalizacja stosowania zindywidualizowanych metod i środków oddziaływania, nakierowanych na szczególne cele, jakie mają zostać zrealizowane poprzez wykonywanie kary pozbawienia wolności w stosunku do tej kategorii więźniów. Przeciwko koncepcji wyodrębniania zakładów karnych za przestępstwa nieumyślne przemawia następujący argument, tj. mała liczba skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej, w tej bowiem sytuacji utworzonych byłoby w Polsce niewiele tego rodzaju zakładów karnych. Ten fakt rzutowałby na ograniczenie kontaktów skazanych z rodziną ze względu na odległość do miejsca zamieszkania¹⁰. Podtrzymywanie kontaktów i więzi rodzinnych jest jednym z najważniejszych filarów skutecznej resocjalizacji. Istnieją również poglądy, że wobec sprawców przestępstw nieumyślnych wskazana jest taka działalność resocjalizacyjna, która będzie zmierzać do usunięcia osobowościowych czynników, które przyczyniły się do popełnienia przestępstwa nieumyślnego i kształtowania cech niezbędnych dla uniknięcia w przyszłości podobnego przestępczego zachowania¹¹.

Problematyka wykonywania kary pozbawienia wolności względem skazanych za przestępstwa nieumyślne w okresie powojennym nie była przedmiotem większego zainteresowania nauki. Wyrazem takiej oceny i stanowiska jest to, że w okresie tym ukazała się jedyna monografia odnosząca się do penitencjarnych aspektów wykonywania kary pozbawienia wolności wobec tej grupy więźniów autorstwa B. Janiszewskiego wydana w 1981 r.¹². Do 1997 r. w literaturze przedmiotu można znaleźć szereg publikacji odnoszących się do tworzenia odrębnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności, który drogą eksperymentu był urzeczywistniany m.in. poprzez powołanie sześciu oddziałów zewnętrznych dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej¹³, który to eksperyment w 1992 r. doczekał się klęski, ponieważ zakłady tego rodzaju zostały zlikwidowane¹⁴. Po 1997 r. brakuje dyskusji na temat rozwiązań prawnych odnoszących się do wykonywania kary pozbawienia wolności

¹⁰ S. Sobota, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa nieumyślne*. [w:] *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*. Część II, Biuletyn RPO. Materiały Zeszyt nr 32, Warszawa 1997, s. 91.

¹¹ P.S. Dągiel, *Nieumyślni. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Wydawnictwo Prawnicze, s. 6.

¹² B. Janiszewski, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw nieumyślnych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1981.

¹³ M. Olichwer, *W Dublinach i gdzie indziej* „Gazeta Penitencjarna” 1980, nr 21-22, s. 6.

¹⁴ P. Sobota, *Wykonywanie...*, s. 87.

wobec sprawców przestępstw nieumyślnych. Ten fakt świadczy albo o tym, że rozwiązania prawne i praktyka wykonywania kary wobec tej grupy jest doskonała, albo o tym, że ta grupa więźniów jest niezauważana, chociażby dlatego, że jest to grupa niewielka oraz swoim zachowaniem nie sprawia trudności administracji więziennej.

Cisza intelektualna wokół wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw z winy nieumyślnej prowokuje pytania, na które odpowiedzi umożliwiłyby poszukiwanie racjonalnych i skutecznych sposobów postępowania z tą szczególną grupą więźniów. Ponadto odpowiedź na to pytanie dałaby ustalenie, czy to jest możliwe oraz, czy taka potrzeba istnieje? Potrzeba modernizacji wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych nieumyślnych w oparciu o aktualny stan prawny oraz stwierdzenie – co wartościowego zostało zaprzepaszczone z okresu eksperymentów w postaci oddziałów zewnętrznych przeznaczonych dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej, wymaga dalszych rozważań. Podążając tą drogą, pragnę w dalszej części artykułu odpowiedzieć na następujące pytania:

- jak przebiegało kształtowanie się podstaw prawnych odrębnego sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych z winy nieumyślnej?
- czy i w jaki sposób kryteria klasyfikacyjne związane z postacią winy sprawcy przestępstw miały wpływ na sposób wykonania kary pozbawienia wolności?
- jakie są rozmiary grupy skazanych z winy nieumyślnej w populacji ogólnowieziennej, jak przedstawia się dynamika tego zjawiska w latach 1998-2021?
- czy obecne rozwiązania dotyczące klasyfikacji skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej stwarzają możliwości uniknięcia demoralizującego wpływu na nich ze strony innych skazanych, w szczególności sprawców przestępstw z winy umyślnej, czy obecnie system penitencjarny jest w stanie prowadzić oddziaływania resocjalizujące wobec tej grupy skazanych?

Podstawy prawne wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw z winy nieumyślnej w świetle regulaminów wykonywania kary pozbawienia wolności z 1966, 1974, 1989 roku

W Kodeksie karnym wykonawczym z 1969 r. nie występuje rodzaj winy jako kryterium klasyfikacyjne wykorzystywane w postępowaniu wykonawczym. Nie było to przeszkodą, ażeby do 1997 r. nie posługiwać się kryterium klasyfikacyjnym, jakim jest umyślność – nieumyślność czynu zabronionego prawem w postępowaniu wykonawczym. Przełom w klasyfikacji więźniów nastąpił w związku z wejściem w życie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności z 1966 r.¹⁵ Przełom ten polegał na tym, iż nieumyślność czynu zabronionego prawem stała się zewnętrznym kryterium klasyfikacyjnym. Zgodnie z § 175 pkt 1 tego regulaminu skazani za przestępstwa nieumyślne odbywają karę w ośrodkach pracy więźniów, w zakładzie karnym typu półotwartego. Na uwagę zasługuje fakt, że w ośrodkach pracy więźniów odbywały karę inne grupy osób pozbawionych wolności, tj.

- skazani na zastępczą karę pozbawienia wolności w zamian za nieuiszczoną grzywnę,
- skazani za przestępstwa umyślne, którym do odbycia kary pozostało nie więcej niż 3 lata, a przesłanki osobopoznawcze przemawiały za skierowaniem do ośrodków pracy więźniów,
- więźniowie wycofani z zakładów karnych przejściowych,
- skazani awansowani z więzienia, w którym do odbycia kary pozostało im nie więcej niż 3 lata, a postępy w resocjalizacji przemawiały za dalszym odbywaniem kary w warunkach ośrodka pracy więźniów.

Ten zabieg spowodował, że skazani za przestępstwa nieumyślne nie odbywali kary oddzielnie, lecz dobór osób wyżej wymienionych sprawił, że potencjał demoralizujący z tego powodu został pomniejszony. Skazani nieumyślni odbywający karę w ośrodku pracy więźniów nie byli skazani na surowy reżim, wykonywanie bowiem kary w tego typu zakładzie karnym¹⁶ odbywało się w warunkach zwiększonych uprawnień więźniów

¹⁵ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 lutego 1966 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. Min. Sprawiedl. nr 2 z 1966 r.).

¹⁶ Ośrodek pracy więźniów był typem zakładu karnego półotwartego, por. S. Paweła, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1972, s. 150.

oraz wymagań w zakresie samodyscypliny i współodpowiedzialności za przestrzeganie ustalonego porządku (§ 174 regulaminu). Skazani w tego typu zakładzie karnym korzystali z wielu ulg, uprawnień m.in. mogli być zatrudnieni na zewnątrz zakładu karnego w dozorze zmniejszonym lub bez dozoru, mieli możliwość uczęszczania na kursy lub do szkoły znajdującej się poza terenem zakładu karnego, uczestniczyć w samorządzie skazanych, korzystać z najwyższych nagród regulaminowych, w tym z przepustek na czas nieprzekraczający 6 godzin. Wobec tych skazanych nie mogły być stosowane najsurowsze kary dyscyplinarne.

Następnym regulaminem wykonywania kary pozbawienia wolności był tymczasowy regulamin z dnia 25 stycznia 1974 r.¹⁷ (cytowany dalej: TRWKPW), który regulował sposób wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej. Ten tymczasowy regulamin obowiązywał blisko 16 lat, bo aż do 1 października 1989 r. W okresie jego obowiązywania doskonał się model wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa nieumyślne. Zanim przejdę do szczegółów, chciałabym podkreślić, że TRWKPW i przepisy w sprawie klasyfikacji skazanych¹⁸ powiązały rygor wykonywania kary z typem zakładu karnego. Zatem w ośrodkach pracy więźniów mogli odbywać karę skazani zakwalifikowani do rygoru zasadniczego i złagodzonego.

W czasie obowiązywania TRWKPW występowały dwa okresy, w których kształtowały się dwa modele wykonywania kary pozbawienia wolności co do sprawców przestępstw nieumyślnych. Pierwszy model obowiązywał do 1976 r., kiedy to rozpoczął się eksperyment polegający na grupowaniu skazanych za przestępstwa nieumyślne w wyodrębnionych ośrodkach pracy dla więźniów. Koncepcja wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw z winy nieumyślnej w wydzielonych ośrodkach pracy więźniów przeznaczonych wyłącznie dla więźniów tej grupy będzie przedmiotem odrębnej analizy w dalszej części opracowania.

W pierwszym okresie, tj. do czasu wyodrębnienia ośrodków pracy przeznaczonych wyłącznie dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej, skazani tej grupy odbywali karę pozbawienia wolności w ośrodkach pracy więźniów w rygorze zasadniczym lub złagodzonym. Kierowanie

¹⁷ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 stycznia 1974 r. w sprawie tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. Min. Sprawiedl. nr 2, poz. 6 z 1975 r.).

¹⁸ Zarządzenie Nr 16 Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 lutego 1974 roku w sprawie klasyfikacji skazanych oraz organizacji, zakresu działania i trybu postępowania komisji penitencjarnych (niepublikowane).

skazanych za przestępstwa nieumyślne do ośrodków pracy było uzależnione od końcówki kary. Skazani zakwalifikowani do rygoru zasadniczego mogli być skierowani do ośrodka pracy, jeżeli do odbycia kary pozostało im mniej niż 5 lat oraz jeżeli dane określające ich osobowość świadczyły o zdolności przystosowania się do wymogów w zakresie przestrzegania ustalonego porządku i dyscypliny w ośrodku, w szczególności jeżeli mogli być zatrudnieni w zmniejszonym dozorcze (§ 5 ust. 2 Zarządzenia Ministra Sprawiedliwości nr 16 z dnia 19.02.1974 r.). Zgodnie z § 6 TRWKPW w rygorze złagodzonym rozpoczynali odbywać karę skazani za przestępstwa nieumyślne na karę pozbawienia wolności poniżej 5 lat. W ośrodkach pracy więźniów skazani mogli być zatrudniani w dwóch systemach dozoru: zmniejszonego i bezdozorowo. Skazani za przestępstwa nieumyślne mogli być zatrudniani co najmniej w systemie zmniejszonego dozoru, w warunkach bezdozorowych mogli być zatrudnieni skazani za przestępstwa z winy nieumyślnej odbywających karę w rygorze złagodzonym, którym pozostało do odbycia nie więcej niż 5 lat kary pozbawienia wolności¹⁹. Charakteryzując wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej, należy zwrócić uwagę, że skazani ci odbywali karę w ośrodkach pracy więźniów lub zakładach karnych zwykłych ze skazanymi za przestępstwa z winy umyślnej, skazanymi na zastępczą karę pozbawienia wolności w zamian za nieuiszczoną grzywnę orzeczoną samoistnie.

Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej nie miało charakteru odrębnego w początkowym okresie obowiązywania TRWKPW. Skazani za te przestępstwa odbywali karę ze skazanymi za przestępstwa umyślne w różnych typach zakładów karnych (ośrodek pracy więźniów, zakład karny zwykły) oraz w różnych rygorach. W analizowanym okresie obowiązywała filozofia odstraszającej roli rygorów w procesie wykonywania kary, który miały sprzyjać realizacji indywidualnoprorewencyjnych celów wykonywania kary pozbawienia wolności. Rygor wykonywania kary był dozowany w zależności od charakteru przestępstwa, stopnia demoralizacji, wysokości orzeczonej

¹⁹ Kierowanie skazanych do poszczególnych systemów dozoru w miejscach pracy poza terenem zakładu karnego, organizacje i warunki dozoru regulował Rozdział 7 pt. „Dozorowanie skazanych zatrudnionych na zewnątrz zakładów karnych i aresztów śledczych” (§ 33-47) wraz z licznymi zmianami Zarządzenia Nr/21/74/CZZK Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 6 marca 1974 r. w sprawie ochrony i obrony zakładów karnych i aresztów śledczych (niepublikowane).

kary, uprzedniej karalności itd.²⁰. Dolegliwości wynikające z rygoru nie były niezbędne wobec sprawców przestępstw z winy nieumyślnej. Skazani z tej grupy byli postrzegani jako przestępcy przypadkowi, nieprzejawiający cech demoralizacji, posiadający deficyty osobowości, najczęściej byli to sprawcy przestępstw drogowych w stanie nietrzeźwości, z dużym poczuciem winy. Przejawiali umiejętności dostosowania się do warunków otwartego sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności, niesprawyjący trudności wychowawczych. Zdaniem J. Koreckiego²¹ ta grupa skazanych pozostawiona była poza bliższym zainteresowaniem ustawodawcy i praktyki penitencjarnej. Działo się tak do połowy lat siedemdziesiątych, kiedy to zaczęła się dyskusja nad odrębnym sposobem wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców z winy nieumyślnej. Z tej potrzeby zrodziła się konieczność zmiany przepisów TRWKPW, które sprzyjały doskonaleniu modelu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec tej szczególnej grupy sprawców przestępstw z winy nieumyślnej.

Troska o zreformowanie wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa nieumyślne zaowocowała konkretnymi przedsięwzięciami. W 1976 r. Centralny Zarząd Zakładów Karnych przedstawił kierownictwu resortu sprawiedliwości założenia odrębnego sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw nieumyślnych. Założenia te przewidywały:

- wykonywanie kary pozbawienia wolności tylko w rygorze złagodzoneym,
- udzielanie skazanym częściej nagród w postaci zezwolenia na widzenia bezdozorowe poza obrębem ośrodka pracy i na opuszczenie ośrodka na okres nieprzekraczający 5 dni,
- zatrudnianie skazanych poza obrębem ośrodka w systemie bezdozorowym,
- udział w działalności samorządowej skazanych,
- zezwolenie na naukę w szkołach i na kursach poza obrębem ośrodka pracy,
- korzystanie z własnej odzieży cywilnej (widzenia, zajęcia k.-o. poza ośrodkiem),

²⁰ Rygor został wprowadzony do systemu penitencjarnego w Polsce przez k.k.w. z 1969 r. (art. 40 k.k.w. wprowadza rygor zasadniczy, złagodzony i obostrzony), TRWKPW wprowadza jeszcze rygor surowy, który był stosowany wobec recydywistów.

²¹ J. Korecki, *Nieumyślni*, „Gazeta Penitencjarna” 1977, nr 1, s. 2.

- otwarcie pomieszczeń mieszkalnych w ośrodkach pracy, możliwość poruszania się po terenie ośrodka,
- powołanie poradni odwykowych²².

Te szczególne rozwiązania dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa nieumyślne zostały zaaprobowane przez resort sprawiedliwości. Szczegółowe rozwiązania dotyczące tego problemu zostały zawarte w Wytycznych Dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych w sprawie wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa nieumyślne z 6 maja 1978 r.²³

Podstawowe treści Wytycznych zostały włączone do przepisów TRWKPW przez dodanie do nich § 28 a, b, c²⁴. Przepisy te regulują status skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej. W świetle uregulowań regulaminowych skazani ci odbywają karę w wydzielonych ośrodkach pracy, chyba że przeciwko temu przemawiały względy bezpieczeństwa i potrzeby w zakresie oddziaływań penitencjarnych. Skazani młodociani odbywali karę w wyodrębnionych oddziałach tych ośrodków. Karę w tych ośrodkach wykonywało się w rygorze złagodzonym. W ośrodku dla skazanych za przestępstwa nieumyślne naczelnik mógł dokonać odstępstw od regulaminu zwłaszcza w zakresie działalności skazanych w ramach samorządu oraz obowiązującego w ośrodkach pracy porządku i urządzenia cel mieszkalnych. Do ośrodków pracy mogli być kierowani skazani młodociani, którym do odbycia kary pozostało mniej niż 4 lata, dorosłym nie recydywistom, którym pozostało poniżej 6 lat. Skazani za przestępstwa nieumyślne, którzy nie zostali skierowani do ośrodków pracy, o których mowa powyżej, odbywali karę ze skazanymi za przestępstwa umyślne.

Pierwszy eksperymentalny ośrodek pracy przeznaczony wyłącznie dla skazanych za przestępstwa nieumyślne powstał w Oddziale Zewnętrznym (dalej: OZ) w Dublinach Zakładu Karnego w Bartoszycach, gdzie w 1976 r. zaczęto osadzać skazanych ww. grupy²⁵. W 1977 r. zarządzeniami dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych powołano pięć oddziałów zewnętrznych przeznaczonych wyłącznie dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej, tj. OZ w Będzinie, OZ w Dublinach, OZ w Choruli, OZ w Kołobrzegu, OZ w Rosnowie. W 1980 r. powołano OZ w Janowie

²² J. Korecki, *Nieumyślni...*, s. 2.

²³ L. dz. NOP-209/78 (niepublikowane).

²⁴ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości Nr 16 z dnia 19 maja 1981 r. w sprawie zmiany tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. Min. Sprawiedl. nr 2, poz. 11).

²⁵ M. Olichwier, W Dublinach i gdzie indziej „Gazeta Penitencjarna“ 1980, nr 21-22, s. 6; por.: P. Sobota, *Wykonywanie...*, s. 87.

Lubelskim²⁶. W 1981 r. sześć oddziałów zewnętrznych dla skazanych nieumyślnych dysponowało 288 miejscami²⁷. Pierwsze oceny funkcjonowania tego rodzaju zakładów karnych były pozytywne, mimo negatywnych uwag, ponieważ nie wszystkie oddziały zewnętrzne zorganizowały leczenie przeciwalkoholowe, w niewielkim stopniu zaktywizowały samorząd skazanych. Postulowano, aby w nowelizacji Kodeksu karnego uwzględniono postulat polegający na możliwości udzielania warunkowego zwolnienia dla tej grupy skazanych po upływie połowy kary²⁸ oraz wprowadzenie na stałe do klasyfikacji zakładów karnych – ze względu na rodzaj winy – zakład karny dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej. Pierwszy postulat został zrealizowany w 1985 r.²⁹, a drugi – nigdy. Doświadczenia wynikające z funkcjonowania ośrodków pracy dla skazanych za przestępstwa nieumyślne dostarczyły wiedzy: kim są, jak funkcjonują w warunkach nowego rodzaju zakładu karnego, za jakie przestępstwa odbywają karę, czy jest to populacja jednorodna.

W dalszym ciągu doskonalone są podstawy prawne wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej. Regulamin wykonywania kary pozbawienia wolności z 1989 r.³⁰ po raz pierwszy określił zadania i cele wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej. „Wykonując karę wobec skazanych za przestępstwa nieumyślne uwzględnia się w szczególności potrzebę kształtowania u nich poczucia odpowiedzialności oraz wyrobienie zdolności przewidywania następstw swego postępowania” (§ 105 regulaminu). Regulamin akcentuje zasadę odrębności odbywania kary skazanych za przestępstwa nieumyślne od skazanych za przestępstwa umyślne. Skazani za przestępstwa nieumyślne odbywali karę w ośrodkach pracy, chyba że przeciwko skierowaniu do tych ośrodków przemawiały względy resocjalizacyjne, bezpieczeństwa lub zdrowotne. Skazani odbywający karę w rygorze złagodzonej (§ 106 pkt. 1, 2), mieli prawo do:

- korzystania w dni wolne od pracy z zezwolenia na widzenie się bez dozoru z osobą najbliższą poza terenem zakładu karnego na czas nieprzekraczający 24 godzin,

²⁶ P. Sobota, *Wykonywanie...*, s. 87.

²⁷ P. Wierzbicki, *Pozytywne doświadczenia...*, s. 3.

²⁸ *Ibidem*, s. 9.

²⁹ Ustawa z 10.05.1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz. U. z 1985 r. Nr 23, poz. 100).

³⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 maja 1989 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. Nr 33, poz. 166).

- korzystania z zajęć k.-o. organizowanych poza terenem zakładu karnego,
- dysponowania czasem wolnym po pracy lub nauce oraz poruszania się po terenie zakładu karnego w sposób nienaruszający ustalonego porządku,
- korzystania z własnej odzieży, bielizny i obuwia,
- zatrudniania poza obrębem zakładu karnego na indywidualnych stanowiskach pracy,
- niestosowania wobec skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej najsurowszych kar dyscyplinarnych m.in. osadzenie w celi pojedynczej na okres 1 miesiąca, umieszczenie w oddziale izolacyjnym na okres od 1 do 6 miesięcy (§ 86, § 87 pkt 2-4 regulaminu).

W połowie lat dziewięćdziesiątych, tj. w 1995 r., k.k.w. likwiduje rygory wykonywania kary pozbawienia wolności. Przepis art. 40 k.k.w. zostaje skreślony³¹. K.k.w. wprowadza typologię zakładów karnych, która sprawia, że zakłady karne różnią się między sobą stopniem zabezpieczenia, stopniem izolacji skazanych oraz związanych z tym zakresem ich obowiązków i uprawnień. Zakłady różnego rodzaju mogły być organizowane jako zakłady karne typu zamkniętego, typu półotwartego i typu otwartego (art. 39 § 1¹, § 1² k.k.w. z 1969 r.). Znowelizowany regulamin wykonywania kary z 1989 r.³² przewidywał kierowanie skazanych za przestępstwa nieumyślne do zakładu karnego typu półotwartego, chyba że przeciwko skierowaniu do tego typu zakładu przemawiały względy resocjalizacyjne i bezpieczeństwa. Do zakładu typu otwartego mogli być skierowani skazani za przestępstwa z winy nieumyślnej, jeżeli ich właściwości i warunki osobiste oraz sposób życia przed popełnieniem przestępstwa i zachowanie po popełnieniu przestępstwa za tym przemawiały (§ 106 regulaminu). Pozostali skazani niezakwalifikowani do ww. zakładów odbywali karę w zakładzie typu zamkniętego. Podstawową zmianą w stosunku do uprzednio obowiązującego stanu prawnego było zaniechanie stosowania zasady odrębnego odbywania kary pozbawienia wolności skazanych za przestępstwa nieumyślne od skazanych za przestępstwa umyślne. Konsekwencją tej zmiany było rozproszenie tej grupy skazanych³³. Jeszcze wcześniej,

³¹ Ustawa z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywnien i nawiązek w prawie karnym (Dz. U. Nr 153, poz. 788), która weszła w życie w 20 listopada 1995 r.

³² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 grudnia 1995 r. w sprawie zmiany regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. Nr 153, poz. 788).

³³ P. Sobota, *Wykonywanie...*, s. 89.

gdyż w 1992 r., zostały zlikwidowane oddziały zewnętrzne przeznaczone wyłącznie dla skazanych za przestępstwa nieumyślne. Powodem likwidacji były problemy, jakie rodziło osadzanie skazanych w znacznej odległości od miejsca zamieszkania oraz to, iż zakłady te powstały poza prawem, ponieważ k.k.w. z 1969 r. nie przewidywał tego rodzaju zakładu³⁴.

Potrzeba odrębnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności postrzegana była w polskiej penitencjarystyce począwszy od 1975 r. do 1992 r. W tym okresie pojawiały się zarysy nowego rodzaju zakładu karnego dla skazanych z winy nieumyślnej. Ten fenomen jest wart uwagi ze względu na to, iż działo się to w czasie, gdy k.k.w. z 1969 r. nie przewidywał kryterium klasyfikacyjnego w postaci rodzaju winy sprawcy czynu zabronionego prawem. Potrzeba, zasadność lub uzasadnienie wprowadzenia do systemu penitencjarnego nowego rodzaju zakładu karnego dla skazanych za przestępstwa nieumyślne będzie przedmiotem dalszych rozważań.

Podstawy prawne wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw z winy nieumyślnej na podstawie uregulowań Kodeksu karnego wykonawczego z 1997 r.

Kodeks karny wykonawczy z 1997 r. wprowadza nowe ustawowe kryterium klasyfikacyjne, a mianowicie umyślność lub nieumyślność czynu (art. 82 § 2 pkt. 4 k.k.w.). Komentatorzy k.k.w.³⁵ podkreślają, że kryteria określone w ustawie nie mają charakteru wyczerpującego i zamkniętego. Pozaustawowe kryteria klasyfikacyjne mogą być przyjęte tylko wówczas, gdy mogą sprzyjać realizacji chociażby jednego z celów klasyfikacji, o których mowa w art. 82 §1 k.k.w. Rodzaj winy jako kryterium klasyfikacyjne zostało wprowadzone do prawa rangą normy ustawowej. Ten zabieg przemawia za tym, że to kryterium klasyfikacyjne powinno dobrze służyć m.in. stworzeniu warunków sprzyjających zindywidualizowanemu postępowaniu ze skazanymi, zapobieganiu szkodliwym wpływom skazanych zdemoralizowanych, właściwemu wyborowi systemu wykonywania

³⁴ P. Sobota, *Wykonywanie...*, s. 87.

³⁵ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz 6 wydanie. Rodzaj winy*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2017, s. 380.

kary pozbawienia wolności, typu zakładu karnego oraz rozmieszczeniu skazanych wewnątrz zakładu karnego. W świetle aktualnie obowiązującego prawa skazani za przestępstwa nieumyślne są obligatoryjnie kierowani do zakładu karnego typu półotwartego. Ustawa przewiduje wyjątki, jeżeli szczególne okoliczności za tym przemawiają skazanego osadza się w zakładzie innego typu (art. 88 § 2 k.k.w.). Wynika z tego, że w ramach wstępnej klasyfikacji nie można wykluczyć umieszczenia skazanego za przestępstwo nieumyślne w zakładzie karnym typu otwartego lub zamkniętego³⁶. Ponadto ci skazani odbywali karę z innymi grupami penitencjarnymi m.in. odbywającymi zastępczą karę pozbawienia wolności albo karę aresztu oraz ze skazanymi zakwalifikowanymi do systemu programowanego oddziaływania, również ze skazanymi albo awansowanymi z zakładu karnego typu zamkniętego do półotwartego, albo zdegradowani z zakładu karnego typu otwartego do półotwartego. W tym ostatnim przypadku przesłanką zmiany typu zakładu karnego były przede wszystkim negatywne oceny postawy i zachowania skazanego.

Sposób wykonywania kary pozbawienia wolności w obowiązującym porządku prawnym różni się od modelu wypracowanego po 1966 r., który wyraźnie zarysował się w drugiej połowie lat siedemdziesiątych w postaci oddziałów zewnętrznych dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej. W bardzo dużym uproszczeniu model ten polegał na tym, że skazani za przestępstwa z winy nieumyślnej odbywali karę odrębnie od skazanych za przestępstwa z winy umyślnej, w ośrodkach pracy więźniów, w rygorze złagodzonej. Cele wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw zostały zdefiniowane w regulaminie wykonywania kary pozbawienia wolności i sprowadzały się do kształtowania odpowiedzialności oraz wyrobienia zdolności przewidywania następstw swego postępowania. W ten sposób nawiązywały do lekkomyślności i niedbalstwa jako postaci nieumyślności. Kształtowany model wykonywania kary pozbawienia sprzed 1997 r. rysował się jako odrębny sposób wykonywania kary pozbawienia wolności, posiadający cechy rodzaju zakładu karnego dla skazanych nieumyślnych, którego nie przewidział Kodeks karny wykonawczy z 1969 r.

Należałoby odpowiedzieć na pytanie, czy podstawy prawne wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa

³⁶ J. Lachowski (red.) Kodeks karny wykonawczy. Komentarz 3 wydanie. Wydawnictwo C.H.Becka, Warszawa 2018, s. 419.

nieumyślne zawarte w k.k.w. z 1997 r. są adekwatne do potrzeb wynikających z art. 67 § 1 k.k.w., czy zasady, które były wypracowane w okresie poprzednim (przed 1997 r.) i na których było oparte odrębne wykonywanie kary pozbawienia wolności zostały pominięte i utracone, czy istnieje potrzeba modyfikowania przepisów wykonywania kary wobec tej grupy więźniów, czy ich realizacja będzie realna? Nim odpowiem na te pytania, przybliżę wielkość populacji skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej w populacji więziennej w latach 1999-2021.

Skazani za przestępstwa z winy nieumyślnej w statystyce penitencjarnej w latach 1999-2021

Nieumyślność czynu oznacza, że skazany nie miał woli jego popełnienia³⁷. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że sposób postępowania ze skazanymi z winy nieumyślnej powinien być odmienny niż ten, który się stosuje wobec sprawców przestępstw umyślnych³⁸. „Przestępcy nieumyślni są przestępcami przypadkowymi, niewykazującymi cech demoralizacji”³⁹. Wynika z tego wniosek, iż należy tych skazanych chronić przed demoralizacją, a brak cech demoralizacji nie uzasadnia stosowania wobec tej grupy surowych rygorów wykonywania kary pozbawienia wolności⁴⁰. Te okoliczności powinny być przesłankami osadzania skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej odrębnie od skazanych za przestępstwa z winy umyślnej. Kodeks karny wykonawczy z 1997 r. wprowadza nowe kryterium klasyfikacyjne, nawiązując do art. 9 k.k. z 1997 r., a mianowicie umyślność lub nieumyślność czynu, za które nastąpiło skazanie na karę pozbawienia wolności. To kryterium sugeruje potrzebę realizacji wspomnianej zasady odrębnego wykonywania kary pozbawienia wolności w zależności od winy sprawcy skazanego na karę pozbawienia wolności oraz dobór reżimu więziennego odpowiedniego do grup skazanych różnicujących ich pod względem rodzaju winy.

Na ile jest możliwe, realne oddzielne wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec tych dwóch grup skazanych za przestępstwa z winy

³⁷ S. Lelental, *Kodeks...*, s. 381.

³⁸ J. Lachowski, *Kodeks...*, s. 395.

³⁹ S. Ziemiński, *Klasyfikacja skazanych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 72.

nieumyślnej i umyślnej należałoby ustalić poprzez dokonanie analizy statystyki penitencjarnej, która może przybliżyć problemy związane ze stosowaniem tego nowego kryterium klasyfikacyjnego w praktyce, w szczególności jako zewnętrznego kryterium klasyfikacyjnego.

W latach 1999-2021 średnio rocznie w polskich więzieniach odbywało karę pozbawienia wolności 546,9 osób skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej, co stanowi 0,95% średnio całej populacji skazanych na karę pozbawienia wolności. W latach 2009, 2010, 2011 liczba skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej przekraczała 1000 osób, odpowiednio 1223, 1560, 1623. Ten szczególny fenomen trudny jest do wyjaśnienia. Nie znajduje uzasadnienia we wzroście przestępczości stwierdzonej w tych latach, ani wzroście populacji więziennej, ponieważ w tych latach występuje tendencja spadkowa wartości charakteryzujące te parametry⁴¹. Jedynym racjonalnym wyjaśnieniem tego zjawiska jest polityka karna realizowana w tych latach, która nie uwzględnia faktu, iż średnio rocznie w polskich więzieniach odbywało karę 409,2 skazanych za przestępstwa nieumyślne. W populacji tymczasowo aresztowanych w latach 1999-2021 odsetek podejrzanych o przestępstwo z winy nieumyślnej wynosił 0,60%. Średnio rocznie w aresztach śledczych przebywało 63,5 tymczasowo aresztowanych, a najwięcej, gdyż ponad 100 osób w latach 1999-2002 i 2009-2011. W uprzednich latach wielkość populacji skazanych za przestępstwo z winy nieumyślnej była o wiele większa⁴². W latach 1977-1980 powołano sześć ośrodków pracy dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej, które dysponowały 1288 miejscami na dzień 31 marca 1981 r.⁴³. W latach 1976-1981 był realizowany eksperyment penitencjarny, którego zadaniem było wypracowanie modelu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw z winy nieumyślnej. Blaski i cienie tego eksperymentu zostały omówione w monografii B. Janiszewskiego⁴⁴. Nie wprowadzono do Kodeksu karnego wykonawczego nowego rodzaju zakładu karnego dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej. Takiego rodzaju zakładu karnego nie przewidział k.k.w. z 1997 r., mimo że kodeks

⁴¹ A. Nawój-Słeszyński, *Przeludnienie więzi w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 232, tabela 37.

⁴² Np. w 1973 r. – 2559 osób, 1974 r. – 2415, w 1975 r. – 2336, w 1976 r. – 1847, w 1978 r. – 3054, w 1979 r. – 2212, w 1980 r. – 2532, w 1981 r. – 1701 osób, por. P. Wierzbicki, *Zakład karny dla nieumyślnych. Pozytywne doświadczenia*, „Gazeta Penitencjarna” nr 3, s. 3.

⁴³ P. Sobota, *Wykonywanie...*, s. 82.

⁴⁴ B. Janiszewski, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw nieumyślnych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1981.

ten wprowadza nowe kryterium klasyfikacyjne umyślność-nieumyślność czynu zabronionego prawem. Otwarty pozostaje problem zapobiegania oddziaływaniom demoralizującym na skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej ze strony skazanych za przestępstwa z winy umyślnej. Skoro nie można zapobiegać za pomocą zewnętrznego kryterium klasyfikacyjnego (brak rodzaju zakładu karnego dla skazanych), to czy jest to możliwe w oparciu o wewnętrzne kryterium klasyfikacyjne, które polegałoby na tworzeniu grup jednorodnych i izolowaniu ich od innych skazanych tj. skazanych nieumyślnych od skazanych za przestępstwa umyślne⁴⁵. Czy można sobie wyobrazić izolowanie od siebie różnych grup skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu półotwartego bądź otwartego? Odpowiedź na te pytania będzie przedmiotem rozważań w dalszej części tego artykułu w oparciu o aktualne rozwiązania prawne w tym zakresie oraz stan populacji skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej.

Tabela 1. Populacja więźniów za przestępstwa z winy nieumyślnej orzeczonej na podstawie Kodeksu karnego z 1969 i 1997 r. Stan na 31.12. Lata 1999-2012

Lata	Kodeks karny z 1969 r.			Kodeks karny z 1997 r.			Ogółem
	Tymczasowo aresztowani	Skazani	Razem	Tymczasowo aresztowani	Skazani	Razem	
1999	8	412	420	124	281	405	825
2000	6	274	280	102	340	442	722
2001	5	165	170	126	497	623	793
2002	1	71	72	112	610	722	794
2003	2	61	63	93	660	753	816
2004	1	16	17	64	501	565	582
2005	0	12	12	39	406	445	457
2006	0	3	3	27	323	350	353
2007	0	8	8	20	285	305	313
2008	0	11	11	0	383	383	394
2009	0	11	11	131	1212	1343	1354
2010	0	15	15	134	1545	1679	1694

⁴⁵ Por. B. Janiszewski, *Wykonywanie...*, s. 144-146.

Lata	Kodeks karny z 1969 r.			Kodeks karny z 1997 r.			Ogółem
	Tymczasowo aresztowani	Skazani	Razem	Tymczasowo aresztowani	Skazani	Razem	
2011	0	22	22	130	1591	1721	1743
2012	0	5	5	17	187	204	209
2013	0	7	7	26	225	251	258
2014	0	4	4	53	319	372	376
2015	0	5	5	25	342	367	372
2016	0	3	3	36	353	389	392
2017	0	3	3	46	376	422	425
2018	0	3	3	49	361	410	413
2019	-	-	-	46	397	443	443
2020	0	0	0	15	207	222	222
2021	0	0	0	12	158	167	167

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna CZSW MS. Obliczenia własne

Tabela 2. Rozmiary i dynamika skazanych i tymczasowo aresztowanych za przestępstwa z winy nieumyślnej w populacji więziennej. Lata 1999-2021. Stan na 31.12.

Lata	Skazani				Tymczasowo aresztowani			
	Ogółem	Nieumyślni	%	WD	Ogółem	Nieumyślni	%	WD
1999	41656	693	1,66	100,0	14565	132	0,91	100,0
2000	48006	614	1,28	76,9	22032	108	0,49	54,1
2001	56422	662	1,17	70,5	22730	131	0,58	63,6
2002	59248	681	1,15	69,1	20896	113	0,54	59,7
2003	60773	721	1,19	71,3	18240	95	0,52	57,5
2004	64975	517	0,80	47,8	15055	65	0,43	47,6
2005	69191	418	0,60	36,3	13416	39	0,29	32,1
2006	73914	326	0,44	26,5	14415	27	0,19	20,7
2007	76033	293	0,39	23,2	11441	20	0,17	19,3
2008	73859	394	0,53	32,1	8926	11	0,12	13,6
2009	74116	1223	1,65	99,2	9460	131	1,38	152,8
2010	71867	1560	2,17	130,5	8389	134	1,60	176,3
2011	72692	1613	2,22	133,4	8159	130	1,59	175,8
2012	76221	192	0,25	15,1	7588	17	0,22	24,7

Lata	Skazani				Tymczasowo aresztowani			
	Ogółem	Nieumyślni	%	WD	Ogółem	Nieumyślni	%	WD
2013	71595	232	0,32	19,5	6589	26	0,39	43,5
2014	70125	232	0,33	19,9	6238	53	0,85	93,7
2015	65664	347	0,53	31,8	4162	25	0,60	66,3
2016	65079	356	0,55	32,9	5396	36	0,67	73,6
2017	65769	379	0,58	34,6	7239	46	0,64	70,1
2018	64045	364	0,57	34,2	7360	49	0,67	73,5
2019	64811	397	0,61	36,8	8520	46	0,54	59,6
2020	58487	207	0,35	21,1	8652	15	0,17	18,7
2021	62644	158	0,25	15,1	8495	12	0,14	15,4

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna CZSW MS. Obliczenia własne.

Wnioski końcowe

Problem wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców, którzy nie mieli zamiaru popełnienia czynu zabronionego, tj. sprawców przestępstw z winy nieumyślnej, był przedmiotem zainteresowania zarówno praktyki, jak i nauki od czasów, gdy prawo karne wyróżniało dwie postacie winy: umyślnej i nieumyślnej. To zainteresowanie zaczęło się nasilać po wejściu w życie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności z 1966 r. Z faktu, o którym mowa powyżej, zrodziła się refleksja dotycząca potrzeby oddzielnego wykonywania kary pozbawienia wolności co do sprawców przestępstw z winy umyślnej od sprawców przestępstw z winy nieumyślnej. Podstawowym argumentem za takim sposobem wykonywania kary pozbawienia wolności była potrzeba ochrony przed demoralizacją skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej ze strony skazanych za przestępstwa z winy umyślnej. W polskim systemie penitencyjnym od połowy lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku zaczął się kształtować odrębny model (sposób) wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej, który przebiegał według kolejnych faz. Pierwszą z nich zapoczątkował regulamin wykonywania kary pozbawienia wolności z 1966 r. Wówczas to skazani za przestępstwa nieumyślne byli kierowani do odbywania kary pozbawienia wolności w ośrodkach pracy więźniów. Ten zabieg łagodził reżim wykonywania kary w stosunku do tej grupy więźniów, lecz w sposób

niewystarczający, niedostateczny izolował ich od innych grup skazanych, tj. z winy umyślnej. TRWKPW z 1974 r. w początkowym okresie jego obowiązywania powiązał rygory wykonywania kary pozbawienia wolności z odbywaniem kary w ośrodku pracy więźniów, ale skazani za przestępstwa nieumyślne niezależnie od rygoru (zasadniczego, złagodzonego) odbywali karę w ośrodkach pracy z innymi osobami pozbawionymi wolności. Trzeba jednak podkreślić, że dobór innych skazanych był nacechowany troską o to, aby te osoby miały najmniejszy negatywny potencjał oddziaływania na skazanych z winy nieumyślnej. W następnych etapach kształtowania modelu postępowania ze sprawcami przestępstw z winy nieumyślnej następowało dążenie do wyodrębnienia zakładu karnego przeznaczonego wyłącznie dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej. Pomiędzy rokiem 1977 a 1981 zostało powołane przez Centralny Zarząd Zakładów Karnych pięć ośrodków pracy więźniów (w formie organizacyjnej oddziałów zewnętrznych zakładów karnych) przeznaczonych wyłącznie dla tej grupy skazanych. Kara w tych ośrodkach była wykonywana w rygorze złagodzonym, w warunkach zwiększonych uprawnień w zakresie samodzielności i samorządności skazanych. Istotę wykonywania kary pozbawienia wolności bardzo trafnie charakteryzuje P. Wierzbicki⁴⁶, którego zdaniem kierunki działalności, tj. odrębnego wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa nieumyślne, polegały na:

- ochronie przed demoralizacją i prizonizacją,
- dostosowaniu reżimu wykonywania kary pozbawienia wolności do małego zagrożenia ze strony skazanych wobec otoczenia wolnościowego,
- wzmocnieniu pozytywnych cech charakteru, kształtowaniu poczucia winy z powodu popełnionego przestępstwa na skutek lekkomyślności lub niedbalstwa,
- wykorzystaniu okresu odbywania kary w ośrodku pracy w celu leczenia i terapii antyalkoholowej,
- umożliwieniu uzyskania zawodu zastępczego osobie, która w wyniku popełnionego przestępstwa nie będzie mogła wykonywać zawodu dotychczasowego,
- podtrzymywaniu więzi rodzinnych jako gwarant pozytywnej adaptacji do warunków wolnościowych po odbyciu kary.

⁴⁶ Zakład karny dla nieumyślnych. Pozytywne doświadczenia, „Gazeta Penitencyjna“ nr 3, s. 5.

Ten model wykonywania kary został usankcjonowany nowelizacją TRWKPW z 1974 r., później podtrzymany przez regulamin wykonywania kary pozbawienia wolności z 1989 r. W 1992 r. zostały zlikwidowane ośrodki pracy więźniów przeznaczone wyłącznie dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej. Z chwilą zniesienia rygorów wykonywania kary pozbawienia wolności w 1995 r. skazani ci byli osadzani w zakładach karnych typu półotwartego, mogli również być kierowani do zakładu karnego typu otwartego.

Kodeks karny wykonawczy z 1997 r. wprowadza kryterium klasyfikacyjne: umyślność i nieumyślność czynu. Celem klasyfikacji w oparciu o to kryterium jest zapobieganie szkodliwym wpływom skazanych zdemoralizowanych. Kryterium to nie stało się zewnętrznym kryterium klasyfikacyjnym, na jego podstawie nie oddziela się skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej od skazanych za przestępstwa z winy umyślnej, ponieważ nie został powołany nowy rodzaj zakładu karnego dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej. W świetle rozwiązań k.k.w. z 1997 r. skazanych za przestępstwa nieumyślne lub odbywających zastępczą karę pozbawienia wolności albo karę aresztu osadza się w zakładzie karnym typu półotwartego, chyba że szczególne okoliczności przemawiają za osadzeniem ich w zakładzie innego typu (art. 88 § 2 k.k.w.). Tą drogą został zrealizowany postulat niestosowania surowych reżimów wykonywania kary wobec skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej. Postulaty zindywidualizowanego resocjalizacyjnego postępowania z tą grupą skazanych formułowane przed 1997 r. mogą być obecnie realizowane w różnych systemach wykonywania kary pozbawienia wolności, w szczególności w systemie programowanego oddziaływania i terapeutycznym, np. potrzeba leczenia odwykowego może być realizowana w oddziale terapeutycznym dla alkoholików itp. W obowiązującym systemie penitencjarnym istnieje możliwość zaprogramowania oddziaływań na osobowościowe uwarunkowania niezachowania przez sprawcę ostrożności i doprowadzenia do przestępstwa z winy nieumyślnej. Temu celowi służą badania osobopoznawcze prowadzone przez kadrę penitencjarną działów penitencjarnych, również badania w ośrodkach diagnostycznych (art. 83 § 1 k.k.w.). System penitencjarny oparty o prawo karne wykonawcze z 1997 r. wzmocnił postulat podtrzymywania więzi rodzinnych skazanych odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwa z winy nieumyślnej, który był akcentowany w modelu eksperymentalnym drugiej połowy lat siedemdziesiątych, np. skazanym odbywającym karę

pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu półotwartego można udzielić przepustki nie częściej niż raz na dwa miesiące, łącznie na okres nieprzekraczający 14 dni w roku (art. 91 pkt 7 k.k.w.). Skazani ci mogą również korzystać z widzeń bez dozoru poza obrębem zakładu karnego z osobą najbliższą lub godną zaufania na okres nieprzekraczający 30 godzin jednorazowo. Jeszcze większe możliwości podtrzymywania więzi rodzinnych mają skazani odbywający karę w zakładzie karnym typu otwartego, ponieważ można im udzielać przepustek wielodniowych, łącznie na czas nieprzekraczający 28 dni w roku (art. 92 pkt 10 k.k.w.). W modelu wykonywania kary pozbawienia sprzed 1997 r. jedną z podstawowych form działalności resocjalizacyjnej była możliwość uzyskania zawodu zastępczego osobom, które w następstwie popełnionego przestępstwa nie będą mogły wykonywać zawodu dotychczasowego. Kodeks karny wykonawczy z 1997 r. daje pierwszeństwo uczestnictwa na kursach zawodowych skazanym, którzy nie mają wyuczonego zawodu albo po odbyciu kary nie będą mogli go wykonywać (art. 130 § 3 k.k.w.).

Z dotychczasowych rozważań wynika, że zasadniczą zmianą w sposobie wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców z winy nieumyślnej w stosunku do uprzedniego sprzed 1997 r. jest zaniechanie osadzania tych skazanych w zakładach przeznaczonych wyłącznie dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej, aby tą drogą uniknąć demoralizującego oddziaływania skazanych za przestępstwa z winy umyślnej na skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej.

W związku z powyższym rodzi się pytanie, czy jest możliwe zapobieganie wzajemnej demoralizacji skazanych odbywających karę w zakładzie karnym typu półotwartego, w którym co do zasady osadzani są skazani za przestępstwa z winy nieumyślnej, odbywający karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania, awansowanych z zakładu karnego typu zamkniętego do półotwartego, zdegradowanych z zakładu typu otwartego do zakładu typu półotwartego, odbywających zastępczą karę pozbawienia wolności, karę aresztu? Odpowiedź na tak zadane pytanie nie może być jednoznaczna, bez szczegółowych badań empirycznych, co jest poza zasięgiem omawianej problematyki. Należy jednak przypuszczać, że z pewnością do zakładu karnego typu półotwartego poza skazanymi za przestępstwa z winy nieumyślnej kierowani są skazani starannie dobierani. Nie można wykluczyć, że skazanych do odbywania kary w systemie programowanego oddziaływania kierują motywy instrumentalne, nie można wykluczyć ze skazani zdegradowani

z zakładu karnego typu otwartego nie posiadają w jakimś stopniu potencjału demoralizującego, nie można wykluczyć, że wśród skazanych odbywających zastępczą karę pozbawienia wolności czy aresztu znajdują się wyłącznie osoby nie demoralizowane. W zakładzie karnym typu półotwartego i otwartego możliwości oddziaływania skazanych jednych na drugich są nieograniczone. W zakładzie karnym typu otwartego cele mieszkalne pozostają otwarte w porze dziennej (art. 91 pkt 1 k.k.w.), w zakładzie typu otwartego cele mieszkalne pozostają otwarte przez całą dobę (art. 92 pkt 1 k.k.w.).

W oparciu o obowiązujące przepisy istnieją duże możliwości doboru skazanych do zakładu karnego typu półotwartego lub otwartego z dużą możliwością ograniczenia ryzyka wzajemnego oddziaływania demoralizującego. Największym jednak gwarantem byłoby powołanie nowego typu zakładu karnego przeznaczonego dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej.

Tworzenie zakładów karnych o jednorodnym składzie osobowym przeznaczonym wyłącznie dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej obecnie jest niecelowe. Z danych statystycznych wynika, że średnio rocznie w latach 1999-2021 w populacji więziennej przebywało blisko 547 skazanych za przestępstwa nieumyślne. Liczbę tę należałoby pomniejszyć o liczbę skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej, którzy zostali skierowani do odbywania kary w zakładzie karnym typu zamkniętego. W tej sytuacji możliwe byłoby utworzenie w całej Polsce niewielu zakładów karnych dla skazanych za przestępstwa z winy nieumyślnej. Taki zabieg spowodowałby dla skazanych duże odległości pomiędzy miejscem odbywania kary a miejscem zamieszkania rodziny, bądź osób najbliższych. Obecnie najbardziej optymalnym rozwiązaniem jest to, które przyjął k.k.w. z 1997 r., pod warunkiem, że dobór skazanych do zakładu karnego typu półotwartego będzie zapobiegał wzajemnej demoralizacji skazanych.

Bibliografia

- Dagiel P.S., *Nieumyślni. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1981.
- Janiszewski B., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw nieumyślnych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1981.
- Korecki J., *Nieumyślni*, „Gazeta Penitencjarna” 1982, nr 1.
- Kwieciński A. (red.), *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, LEX a Wolters Kluwer business, Warszawa 2013.
- Lachowski (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. 3 wydanie, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2018.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. 6 wydanie, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2017.
- Lelental S., *Z problematyki wymiaru i wykonywania kary pozbawienia wolności za przestępstwa nieumyślne*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny” 1972, nr 2, s. 3-19.
- Nawój-Śleszyński A., *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
- Olichwier M., *W Dublinach i gdzie indziej*, „Gazeta Penitencjarna” nr 21-22.
- Pawela S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1972.
- Sobota S., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa nieumyślne*, [w:] *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, Cz. II. Biuletyn RPO, Materiały Zeszyt nr 32, s. 84-99.
- Szymanowski T., Świda Z., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz* Liberata Sp. z o.o., Warszawa 1998.
- Wierzbicki P., *Zakłady karne dla nieumyślnych Pozytywne doświadczenia*, „Gazeta Penitencjarna” 1982, nr 3.
- Ziemiński S., *Klasyfikacja skazanych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973.

Akty prawne:

- Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz. U. Nr 13, poz. 94 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 533 ze zm.).
- Ustawa z 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz. U. z 1985 r., Nr 23, poz. 100).
- Ustawa z 17 czerwca 1988 o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz. U. Nr 20, poz. 135).

- Ustawa z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie kodeksu karnego, kodeksu karnego wykonawczego oraz podwyższenia dolnych i górnych granic grzywnien i nawiązek w prawie karnym (Dz. U. Nr 95, poz. 475).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. (Dz. U. z dnia 15.07.1932, Nr 60, poz. 571 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 maja 1989 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. Nr 33, poz. 166).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 grudnia 1995 r. w sprawie zmiany regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. Nr 153, poz. 788).
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 lutego 1966 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. Min. Sprawiedl. Nr 2 z 1966 r. ze zm.).
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 stycznia 1974 r. w sprawie tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. Min. Sprawiedl. Nr 2, poz. 6 z 1975).
- Zarządzenie Nr 16 Ministra Sprawiedliwości dnia 19 lutego 1974 r. w sprawie klasyfikacji skazanych oraz organizacji zakresu działania i trybu postępowania komisji penitencjarnych (niepublikowane).
- Zarządzenie Nr 21/74/ CZZK Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 marca 1974 r. w sprawie ochrony i obrony zakładów karnych i aresztów śledczych (niepublikowane).
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości Nr 16 z dnia 19 maja 1981 r. w sprawie zmiany tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. Min. Sprawiedl. Nr 2, poz. 11).
- Wytyczne Dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych z 6 maja 1978 r. w sprawie wykonywania kary pozbawienia wobec skazanych za przestępstwa nieumyślne, L.dz.NOP-209/78 (niepublikowane).